fåglar

i X-län

årgång 37 • nr 3-2006

Fåglar i X-län **Årg 367** **Nr 3/2006** ISSN 0346-9662

Utgiven av:	Gävleborgs Läns Ornitologiska Förening (GLOF)
Utkommer med:	Fyra nummer årligen
Ansvarig utgivare:	Mats Axbrink
Redaktion:	Lars-Göran Lindström
Manus sänds till:	Mats Axbrink, Blockvägen 34 B, 824 34 Hudiksvall
Prenumeration:	120 kr per kalenderår på pg. 38 07 47-6

Gävleborgs Läns Ornitologiska Förening (GLOF)

GLOF är en regionalförening av SOF. Medlemsavgiften till GLOF är 120 kr för 2006. Ungdom t o m 18 år betalar 50 kr. Medlemmar i GLOF erhåller FiX utan särskild kostnad.

GLOF:s styrelse

Ordförande:	Mats Axbrink Blockv. 34 B, 824 34 Hudiksvall 0650-963 87
Vice ordf:	Anders Johansson Rågångsv. 43 B, 802 62 Gävle 026-61 25 02
Sekreterare:	Robert Lindberg Korset 6162, 826 92 Söderala 026-100 88
Kassör och medlemsreg:	Stefan Persson Tönnånger 133 823 92 Holmsveden 0270-42 21 56

Övriga ledamöter:

Per Aspenberg	026-380 80
Jan Moberg	026-14 67 27
Thomas Thiger	0270-150 69
Kent Westlund	0278-65 09 19
Krister Karlsson	0651-460 25

GLOF:s bibliotek 0278-65 09 19
Kent Westlund, Tegnerv. 18, 823 30 Kilafors

Regionala rapportkommitéer (RRK)
Gästrikland: Johan Södercrantz 073-691 49 40
Hälsingland: Stefan Persson 0270-42 21 56
GLOF:s hemsida: http://www.sofnet.org/glof

Lokala klubbar inom GLOF

Bollnäs:	Kerstin Svensson Lilltjära 7062, 823 00 Kilafors 0278-65 41 38
Gävle:	Tommy Eriksson Skyttestigen 6 D, 806 36 Gävle 026-12 24 68 kontakt@gavlefagelklubb.se
Hudiksvall:	Mats Sundkvist Båtsmansv. 6, 824 40 Hudiksvall 0650-167 29
Söderhamn:	Thomas Thiger Oxtorgsg. 4 B, 826 32 Söderhamn 0270-150 69, info@silvertarna.se

Sveriges Ornitologiska Förening (SOF)

Postadress:	Ekhagsvägen 3 104 05 Stockholm
Telefon/fax:	08-612 25 30/08-612 25 36
Hemsida:	http://www.sofnet.org
Epost:	info@sofnet.org
Prenumeration:	Vår Fågelvärld (VF) kan fås genom medlemskap i SOF. Medlemsavgifter 270 kr (bara VF) resp. 350 kr (VF+Ornis Svecia). Ungdomar upp till 21 år 115 resp. 150 kr. Inbetalning görs på pg. 19 94 99-5.

Styrelsens sida

Två framgångssagor

När Svenska Naturskyddsföreningen startade Projekt Havsörn och Projekt Pilgrimsfalk på 70-talet stod båda arterna på raden till utrotning i stora delar av Sverige. I vårt län bildades snart en arbetsgrupp för att försöka rädda de få par havsörn som fortfarande fanns kvar hos oss. Snart har GLOF:s havsörnsgrupp hållit på i 30 år! Som alla vet har havsörnen så småningom hämtat sig helt fantastiskt och att se en havsörn idag i kustbandet är inte längre något som de flesta höjer på ögonbrynen åt, även om det fortfarande är en sann glädje att se den mäktiga fågeln komma strävande över skärgården.

Skillnaden mot pilgrimsfalken är hos oss påtaglig. Arten häckade även i våra trakter förr i tiden, men när de sista paren försvann på 60-talet har inte mycket förhoppningar funnits om att den någonsin skulle återkomma. Visserligen har antalet fynd under artens sträck vår och höst till dess häckningsplatser i Norrbotten ökat stadigt. Men det verkade som att pilgrimsfalken, likt många andra arter, var väldigt trogen sitt ursprung och inte valde häcka långt från de befintliga häckningsområdena.

Det var därför med lika stora delar glädje som överraskning när beskedet kom om att en häckning av pilgrimsfalk hade hittats i Hälsingland sommaren 2006. Fantastiskt! Det känns inte som någon större uppoffring att nu några GLOF:are även kan bilda en informell pilgrimsfalksgrupp och följa artens framtida utveckling i länet. Hoppas att det går lika bra som för havsörnen! *Mats Axbrink*

INNEHÅLL NR 3 – 2006

Styrelsens sida 63
Mats Axbrink

Pilgrimsfalk åter häckande i Gävleborgs län 64
Calle Zetterlund

Trutdöden i Gästrikland sommaren 2006 70
Per Aspenberg

Riksinventering av storskarv 2006 76
Per Aspenberg, Mats Axbrink

Örngruppens verksamhet 2004-2006 86
Per Aspenberg, Mats Axbrink

Foto första sidan: *Havsörn. Martin Alexandersson.*

Foto på sista sidan*: Tobisgrissla på Vitörarna. Mats Axbrink.*

Ungarna två dagar gamla. Foto: Åke Englund.

Pilgrimsfalk åter häckande

i Gävleborgs län

Calle Zetterlund

TIDIGT PÅ MIDSOMMARAFTONSMORGONEN i år ringmärktes tre pilgrimsfalksungar på ett berg i Ljusdals kommun och en efterlängtad återkomst var ett faktum, pilgrimsfalken var åter häckande i länet. Vi var några som satt och njöt vid åsynen av de vita dunbollarna och den jobbiga marschen upp på det branta berget var värd varje steg med råge.

Det här var vad vi hoppades på i april när Stig Norell första gången observerade ett par pilgrimsfalkar som höll till i bergsbranten. Stig var i vanlig ordning den årstiden ute på kungsörnsspaning och detta berg känner han till sedan länge och det har bland annat häckat tornfalk där tidigare och ännu längre tillbaka i tiden just pilgrimsfalk. En sådan observation kräver förstås uppföljning och vid efterföljande besök sågs även parningar och flyktlek och senare att honan lagt sig och börjat ruva. En fråga som dök upp var hur länge sedan det häckade pilgrimsfalk i länet, var det 40 år sedan eller ännu längre tillbaka?

Historik

Hur beståndet av pilgrimsfalk sett ut längre tillbaka i tiden i vårt län är inte helt enkelt att få svar på. Bo Witt-Strömer skriver 1950 i Hälsinglands fåglar: ”Häckar flerstädes i enstaka par på lämpliga lokaler, såväl i kustsocknarna som i de inre delarna av landskapet. De välja alltid boplats i branta bergväggar, där de kunna bo i mansåldrar.”

Hur vanligt förekommande pilgrimsfalken var i länet under första halvan av 1900-talet vet vi inte men i Hälsingland är ju förekomsten av dugliga bergsbranter relativt god och ordet ”flerstädes” får nog betecknas som relevant. I en artikel i Fauna och Flora från 1928 beskriver Bo Witt-Strömer en boplats i Delsbo socken samt att bon av pilgrimsfalk är påträffade även i Ljusdals, Ramsjö, Järvsö, Färila, Hassela och Njutångers socknar, ”ofta flera bon i varje socken”. Det fanns ju även häckande pilgrimsfalk i övriga Hälsingland också, men de uppräknade socknarna får väl räknas till Witt-Strömers hemområde. I det berg som falkarna häckade i 2006 har vi en muntlig källa från trakten som vet att de häckade åtminstone fram till 1953, sedan finns det ett glapp i tiden fram till 80-talet och framåt då Stig Norell och Åke Englund årligen kollat detta berg. De har då kollat med tanke på arter som berguv, korp och tornfalk. Pilgrimsfalk hade varit en stor skräll på åttiotalet!

Den sista häckningen i Hälsingland innan årets får fortsättningsvis vara en gåta, en bedömning är att det är kring 40 år sedan, det vill säga i mitten av 60-talet. Eftersom de flesta uppgifter vi har är muntliga andrahandsuppgifter av gammalt datum har vi letat i tidskrifter och annan litteratur samt även frågat en del folk vi trott har bättre kunskaper men inte fått något napp hitills. Med ”vi” menar jag mig själv, Stig Norell, Åke Englund samt Stig Dahlfors. Vi fortsätter dock vårt detektivarbete och hoppas

kunna presentera lite bättre historik från den här tidsperioden. Om du som läser detta har några kunskaper om pilgrimsfalkshäckningar under 1900-talet i vårt län alternativt känner någon som har det vill vi gärna att ni hör av er till oss.

I Gästrikland finns det en häckning av pilgrimsfalk dokumenterad på 60-talet i Forsbackatrakten. I en fågelrapport rapporterades den som häckande mellan 1960-62 samt en pilgrimsfalk observerad 1963. I Länsstyrelsens rapport från myrfågelinventeringen står det att sista häckningen på den lokalen (och troligtvis i landskapet och länet) var 1967. Intressant lokal de häckade på i och med att det var i ett gammalt fiskgjusebo på en myr. I anslutning till myren finns även en sjö och falkarna levde gott på en skrattmåskoloni enligt Per Aspenberg som bekräftat uppgifterna. Per redigerade även det allra första numret av Fåglar i X-län 1975 och

Cirka 20 dagar gammal unge. Foto: Stig Norell.

hade en bild från just en häckning på den lokalen som omslagsbild.

Under åren från slutet av 60-talet fram tills dags dato känner vi inte till någon häckning i länet och relaterar man till de data som finns för riket i övrigt är det troliga att det varit tomt i reviren. Bo Witt-Strömer anade nog inte att ”flerstädes” inom 10-15 år skulle bli noll häckande par i länet.

I äldre tider var pilgrimsfalken en relativt vanlig häckfågel i Sverige och den maximala populationen har beräknats till mellan 900 och 1400 par. Förföljelse på både häckplatser och övervintringsområden påverkade stammen under 1920-1940-talen och i mitten av 40-talet beräknades populationen till omkring 350 par. Förföljelse och jakttryck minskade i Sverige från 50-talet och framåt men pågick ännu i övervintringsområdena. Från slutet av 40-talet och framåt var det miljögifter som var det största hotet och minskningen av pilgrimsfalksbeståndet tilltog för att nå sitt minimum i mitten av 1970-talet med cirka 10-15 kända par i landet.

Faran med miljögifter, bland annat kvicksilver, DDT och PCB, uppmärksammades och flera av dem förbjöds, men stor skada var då redan skedd. Projekt pilgrimsfalk startade 1972 för att rädda pilgrimsfalkarna i landet och sedan början av 1980-talet började stammen öka igen.

Situationen idag

Idag är pilgrimsfalken en av de arter som ökar i antal, mycket tack vare minskad belastning av miljögifter vilket gett bättre reproduktion, ökad överlevnad i övervintringsområden samt idogt arbete inom Projekt pilgrimsfalk med bland annat utsättning av

ungar. Beståndet 2005 i landet var 113-118 häckande par och en bedömning gjordes att stammen uppgår till minst 150-175 par, de flesta i norra Sverige. Vidgas perspektivet till hela Europa finns ett häckande bestånd på 10 000-11 000 par, i de flesta länder dessutom med ökande bestånd. Det finns en positiv utvecklingstrend för pilgrimsfalken vilket vi således sett ett resultat av i vårt län men några hotfaktorer finns ändå. Bland miljögifterna finns främst bromerade flamskyddsmedel, det finns hot i och kring häckningsplatserna som skogsbruk, master och vindkraftverk, bergsklättring och boplundring. Naturliga fiender har alltid funnits och dit räknas bland annat berguv, kungsörn, mård och räv.

Den svenska populationen har sina starka kärnområden i Norrbotten samt i Halland, Bohuslän och Västergötland. I övrigt finns det egentligen bara några ströhäckningar men ett mellansvenskt kärnområde ser ut att växa fram, och där är vårt län i högsta grad delaktig. I Dalarna har utsättning av ungar, så kallad hacking, från Nordens Ark skett från 1994 och framåt. År 2000 hade Dalarna sina första lyckade häckningar, från 2003 har även Jämtland haft ett häckande par och den 23 juni 2006 ringmärktes således en kull i vårt län. I den mellansvenska populationen räknas vårt par, paret i Jämtland samt 4-5 par i Dalarna, det femte paret i Dalarna är ett nytt par som man antar är unga falkar som planerar för nästa säsong. 2006 var också det år som antalet vildfödda falkungar var fler än antalet utsläppta genom hacking. Med årets 15 vildfödda ungar har totalt 47 ungar fötts den naturliga vägen sedan år 2000 i det mellansvenska området. Siffran för ungar utsläppta genom hacking från 1994 är totalt 119 varav 11 i år. Flera av fåglarna i paren är just falkar från hacking och vildfödda kullar, bland annat är honan i Jämtland från Leksand. Några försök gjordes att läsa av eventuella ringar även på paret i vårt län men dock utan resultat, på grund av störningsrisken ville vi heller inte vara så närgångna. Blodprover tog också av ringmärkaren från Projekt pilgrimsfalk Lars Nilsson, främst för att se eventuell miljögiftsbelastning och vi hoppas också på en DNA-analys, men om det senare blir av vet vi inget och inga analyssvar har kommit än.

Framtiden

Som föregående beskrivning antyder ser framtiden för pilgrimsfalken rätt ljus ut. Om vi granskar den mellansvenska häckande populationen har vi ett kärnområde i Dalarna med fem revirhävdande par samt även en omfattande hacking. Vi kan räkna med ytterligare spridning därifrån eftersom unga falkar kan sprida sig många mil, vilket bevisats i Jämtland. Med hacking i Jämtland och/eller i vårt län kan ytterligare spridningscentra påskynda etableringen i vårt område. Häckande falkpar är också mycket bundna till sin häckningsplats och återvänder år efter år. Bo Witt-Strömers beskrivning av boplatsen i Delsbo vittnar om detta då ”en vid foten av berget boende odalman” berättade att falkparet häckat där så länge han kunde minnas. Intressant i sammanhanget är också att de återetablerade pilgrimsfalkarna häckar i samma bergsbranter och oftast också samma på bohyllor som tidigare. Lars Nilsson berättade om ett berg där en äldre man med kunskap om häckningar från 1960-talet och tidigare i just det berget pekade ut bohyllan som användes då och exakt där hade det nya paret slagit till. Det finns med andra ord många skäl att bättra på kunskapen om äldre tiders häckningslokaler samt att även lägga lite energi på att bevaka dem, vi kanske till och med redan har fler än ett revirhävdande par.

Innan vi går in på fyndbilden i vårt län ska

jag ägna några rader åt övervintringsområdet. Det skandinaviska beståndet flyttar mot sydväst, från Sydsverige, Danmark, Storbritannien ner mot Spanien. Tidsperioden för vårsträckande pilgrimsfalkar räknas ungefär från mitten av mars till slutet av maj samt för höststräck slutet av juli till slutet av oktober. En intressant iakttagelse i sammanhanget berättade Lars Nilsson om då en kontakt i Holland observerade en av de häckande honorna under vinterhalvåret. En onsdagsmorgon i slutet av mars kom ett meddelande från Holland att hon drog norrut, två dygn senare sågs hon med ett slaget byte några hundratal meter från häckningsplatsen. Tydligen en målmedveten resa norrut med en snittfart på cirka 50 mil per dag.

Vid en enkel analys av fynden från de regionala rapportkommittéerna i länet kan man utläsa att de flesta observationerna är efter kusten under tiden för sträck. Bortsett från om samma individ har blivit rapporterad fler än en gång är 51 obsar att betrakta som inlandsfynd av totalt 208 obsar under tiden 1995 fram till och med oktober 2006, flera av dessa inlandsfynd är också dessa från kända sträcklokaler som t.ex. Bodåsdalgången. Endast åtta av de totalt 208 fynden är under tiden mellan vår- och höststräck. Notabelt är ökningen av rapporter, ta som exempel fem rapporter 1997 och fyra 1998 jämfört 57 under 2006. Även om förbättrade rapportsystem med mera ökat antalet rapporter är inte pilgrimsfalken en sån art som kan dra ett stort antal skådare så som en smådopping kan göra, då falken ofta drar förbi medan doppingen gärna stannar någon vecka. En dryg tiodubbling av rapporterna visar med säkerhet den ökande trend som pilgrimsfalken visar och framöver hoppas vi även på fler observationer under häckningstid.

Det finns alltså hopp inför framtiden när det gäller pilgrimsfalken och jag hoppas att fler blir inspirerade att ge sig ut att spana in gamla falkberg, det kan ge resultat. Några exakta lokalangivelser har inte getts i denna artikel av hänsyn till det par som hävdar revir och med tanke på att gamla lokaler ligger nära till hands för nyetablering. Det är inte för att vara missunnsam mot de som gärna vill observera häckande pilgrimsfalk utan det att störning på boplatsen är en av hotfaktorerna att ta hänsyn till. Med förhoppning om fler häckningar i länet finns det också anledning att återkomma med fler artiklar om pilgrimsfalken i länet och kanske har lite nytt material kring historiebeskrivningen samt resultat från blodprover dykt upp under tiden.

Litteratur:

Génsbøl, B. 2006. *Rovfåglar i Europa*. Prisma, Stockholm.

GLOF. 1973. *Fåglar i Gstr och Hls 1973:2*. Länsstyrelsen i Gävleborgs län. 1985. Skyddsvärda myrar i Gävleborgs län.

Projekt pilgrimsfalk. 2006. *Årsrapport 2005*. www.snf.se.

Projekt pilgrimsfalk. 2006. *Projekt pilgrimsfalk i Dalarna 2005*. www.snf.se.

Projekt pilgrimsfalk. 2006. *Projekt pilgrimsfalk i Dalarna 2006*. Opublicerad.

SOF. 2002. *Sveriges fåglar*. 3:e uppl. Stockholm.

Witt-Strömer, B. 1928. Om Hälsinglands fågelfauna. *Fauna och Flora*.

Witt-Strömer, B. 1950. *Hälsinglands fåglar*. Svensk natur, Stockholm.

Utbredningskarta (enskilda punkter markerar bara förekomst och är inte geografisk angivelse) och Lars Nilsson från Projekt pilgrimsfalk i samband med ringmärkningen. Foto: Åke Englund.

Förlamad fiskmås. Foto: Per Aspenberg.

Trutdöden i Gästrikland sommaren 2006

Per Aspenberg

Fågelinfluensan som försvann

När det gäller viltsjukdomar och därmed förknippade risker för mänsklig hälsa framstod naturligtvis tidigt under 2006 för gemene man en specifik företeelse som det stora hotet, nämligen fågelinfluensan. Massmedia ägnade som vi ju kommer ihåg ett enormt stort utrymme åt detta spörsmål i månadsskiftet februari-mars och en tid framåt. Men sedan blev det lika plötsligt tyst om saken i media. Många är de personer som fram mot försommaren stillsamt undrade vart fågelinfluensan tog vägen.

Denna rapport handlar inte om fågelinfluensan utan i stället om den mystiska ”trutsjukan”. Det är alltså viktigt att notera att de döda och döende fåglar som det rapporteras om här inte misstänks ha drabbats av fågelinfluensa utan av en annan ännu okänd smitta /förgiftning.

Trutsjukan är dokumenterad i Sverige sedan år 2000 och hade sitt kraftigaste utbrott

på våra breddgrader sommaren 2002 (Aspenberg 2002, 2003, 2005, Axbrink 2002). Se nyss angivna källor även för närmare beskrivningar av sjukdomsförlopp och tidigare utbredning i landet.

Material och metoder

För Gästriklands del har författaren årligen besökt fågelöarna i Gävlebukten under de senaste decennierna. Detta innebär också regelbundna besök i alla viktigare kolonier för gråtrut. Syftet har då i första hand varit att kartlägga populationsutvecklingen för olika kustfågelarter och i andra hand att ringmärka ungar. Somrarna 2005 och 2006 har uppföljningen av gråtrutarna i länet genomförts som ett formellt uppdrag från SVA via Länsstyrelsen i Gävleborgs län, där författaren haft ansvarat för den del av kusten som är belägen i Gästrikland. Fältarbetet har varit inriktat på en tvåstegsmetodik; att först i ett tidigt skede få en uppfattning om populationsstorleken (hur många gråtrutar och andra kustfåglar inleder häckning?) och sedan via en serie besök på häckningslokalerna uppskatta fågeldödens omfattning och tidsmässiga förlopp. För grunderna i metodiken hänvisas i övrigt till Aspenberg 2005.

Resultat

Sammanräkning av antalet häckande gråtrutar i samtliga kolonier av någon betydande storleksordning (ner till 8 par) gav för 2006 ett överraskande resultat, då slutsiffra hamnade lågt jämfört med året innan. År 2005 inräknades 595 par och reproduktionen var synbarligen mycket hög (Aspenberg 2005). Trots den goda reproduktionen sjönk antalet häckande gråtrutar påtagligt år 2006 till bara 465 par, alltså en nedgång med hela 22 procent. Taxeringsresultatet borde direkt kunna jämföras med tidigare årssiffror så som det redovisas i diagram 1 på nästa sida. Här framgår att den minskande trenden under 2000-talet tillfälligt bröts och ersattes av en viss ökning mellan 2004 och 2005 innan nivån sålunda sjönk till en ny bottennivå 2006.

Vad gäller funna döda fåglar framgår detaljerna i bilaga 1 där de olika besöken redovisas ö för ö inklusive antalet påträffade döda fåglar. År 2006 i likhet med tidigare år drabbades huvudsakligen just gråtrutar av ”onormal sjöfågeldöd”. Några påträffades i förlamat tillstånd och detta i kombination med positioneringen för de döda på mage med något utbredda vingar och gulgrön spillning runt kloaken indikerade att flertalet dött av samma sjukdom/ förgiftning som tidigare år. Sammanlagt påträffades 73 förlamade/döda adulta gråtrutar och minst ett trettiotal årsungar. Beräknat på antalet vuxna gråtrutar som inlett häckning skulle procenten drabbade hamna på 7,8. Flera andra fåglar med förlamningstillstånd hittades, åtminstone en kanadagås, en knölsvan, en kustsnäppa, en kärrsnäppa och tre unga fiskmåsar. Detta pekar på att just ”trutsjukan” också drabbar andra arter, vilket verifierar rönen från tidigare år.

Fågeldöden var ojämnt fördelad geografiskt med högst frekvens i ett område runt Skräddarhällan-Vitgrund-Klubbstenarna-Skommarrevet. I de fem kolonierna inom detta område uppgick frekvensen drabbade för de adulta gråtrutar till respektive 10 procent av 25 par, 15 procent av 20 par, 16 procent av 50 par, 21 procent av 12 par respektive 28 procent av 30 par. Med totalfrekvens på cirka 8 procent skapar dock egentligen inte trutsjukan särskilt mycket uppmärsamhet bland fritidsfolket. Ett undantag utgjorde dock den plötsligt uppblossade epidemin vid Skommarrevet i mitten av juli. Vid besök den 20 juli och 2 augusti hittades totalt 14 döda ad gråtrutar plus 14 döda och en förlamad ung. Dessutom fanns under perioden på ön nio nyligen döda unga

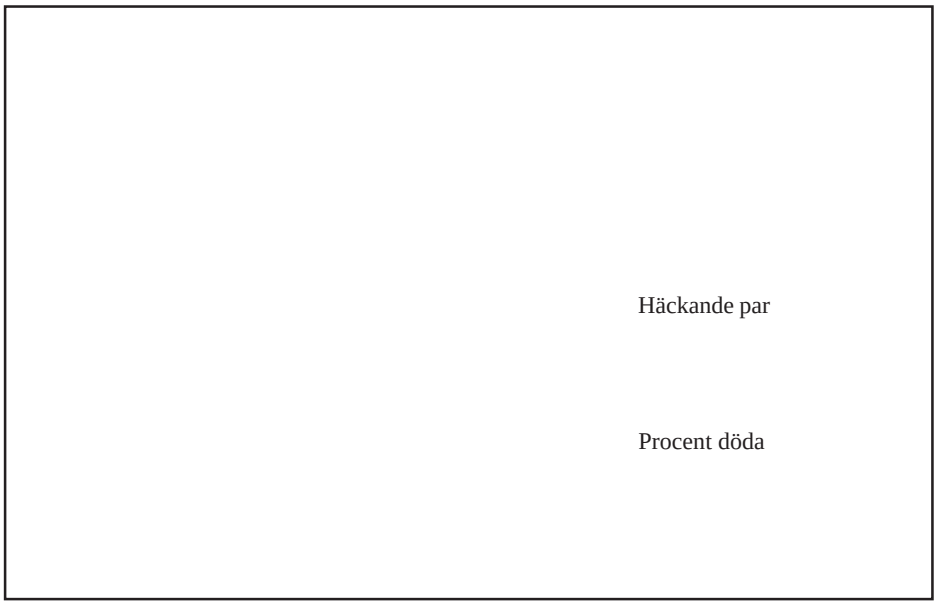

fiskmåsar plus tre förlamade samt åtta döda skrattmåsar, en storskarv, tre strandskator, tre rödbenor, en förlamad ung kärrsnäppa, två vitkindade gäss och tre silvertärnor. Denna plötsligt uppblossade massdöd kom till regional-TV:s kännedom och föranledde där även ett nyhetsinslag.

Diskussion

Den konstaterade nedgång för antalet häckande gråtrutar i Gävlebukten är särskilt anmärkningsvärd med tanke på att arten normalt har hög adult överlevnad (Cramp et al 1983) och därmed borde ändra sin numerär i relativt långsamt tempo. Om man dessutom beaktar den goda reproduktion som tycktes ske 2005 riktar detta misstankarna mot försämrad överlevnad under vinterhalvåret.

Den geografiskt ojämna förekomsten av onormal sjöfågeldöd i Gästrikland känns inte rimligen kunna ligga inom ramarna för en slumpmässig variation. Det är värt att notera att den enda dödlighet som observerades från Norrsundet och norrut gällde fyra färska gråtrutungar som uppenbarligen var ätna av havsörn och saknade den annars typiska spillningen runt kloaken. Det förefaller alltså som trutsjukan år 2006 mest skulle grasserat inom ett område från länsgränsen i söder och cirka 20 km upp mot norr.

Den speciella epidemin vid Skommarrevet i juli uppvisade många kännetecken som traditionellt hänger ihop med trutsjukan. Detta i form av till exempel inslag av förlamade fåglar. Artspektrum var emellertid ovanligt brett och uppblossandet av epidemin kom plötsligt. Man frestas därför att fundera om något mer generellt smittoämne/gift (till exempel botulism) åtminstone delvis kan ha spelat in i detta fall.

Slutsats

Trutsjukan fortsatte att härja efter gästrikekusten 2006. Framför allt drabbades som väntat gråtrutarna som detta år dessutom

häckade i reducerat antal jämfört med 2005. Cirka 8 procent av landskapets häckande adulta fåglar dog sommaren 2006 med ”trutsjuke-symptom”. Övriga kustfåglar tycks ha påverkats endast i begränsad omfattning. Totalt hittades 73 döda/sjuka gråtrutar, de flesta inom de sydliga och centrala delarna av gästrikekusten. En särskilt påtaglig överdödlighet gjorde sig gällande på Skommarrevet i juli-början av aug 2006.

Tack
Arbetet med uppföljning av onormal sjöfågeldöd i Gästrikland har skett på uppdrag av Statens Veterinärmedicinska Anstalt och Länsstyrelsen i Gävleborgs län som också delfinansierat fältarbetet och hjälpt till på det administrativa planet med sådant som dispenser för landstigning på skyddade öar. Ett särskilt tack riktas också härmed till Naturskyddsföreningen som bidragsvägen sett till att täcka merparten av uppkomna bil- och båtkostnader.

Referenser
Aspenberg, Per 2002. Trutdöden i Gästrikland sommaren 2002. *FiX 33*:160-169

Aspenberg, Per 2003. Minskad trutdöd i Gästrikland sommaren 2003. *FiX 34*:139-144

Aspenberg, Per 2005. Färre gråtrutar drabbade av trutdöden i Gästrikland sommaren 2005. *FiX 36*:132-139

Axbrink, Mats 2002. Trutdöden drabbar hälsingekusten 2002. *FiX 33*:170-171

Cramp et al. 1983. *Handbook of the Birds of Europe the Middle East and North Africa, vol III*. Waders to Gulls.

Ännu levande men sjuk gråtrut. Foto: Per Aspenberg.

Käringen	60	6738660	1590210	Summa	0	6	**5,0%**	50
				27-jun		4		
				23-jul		2		5 döda ad varav två färska
Elofs grund	12	6739450	1586076	Summa	1	4	**20,8%**	15
		12		22-jun	1			1 ad i stadium
		12		30-jun				
				20-jul		4		plus 1 död ad skrattmås
Skräddarhällan	25	6739730	1584750	Summa	0	5	**10,0%**	33
				22-jun		1		
				20-jul		4		plus 1 juv död
Klubbstenarna	50	6742650	1585860	Summa	2	14	**16,0%**	60
				29-jun	1	3		ad stadium 2 plus död juv
				08-jul	1	3		stadium 2, 5 döda varav 3 nya
				19-jul		8		12 döda ad (8 färska) 7 juv döda
				26-jul		0		inga nya döda
Trödjehällan	20	6742650	1585860	Summa	0	6	**15,0%**	35
				29-jun		1		
				08-jul		3		två är nyligen döda
				24-jul		2		2 döda sedan länge, förlamad knölsvan
Skommarrevet	30	6742650	1585860	Summa	0	17	**28,3%**	40
				29-jun		3		plus 1 juv sjuk och 1 juv död
				20-jul		14		plus 10 döda och en förlamad ung grå-
								trut, 9 fiskmåsar (varav 1 juv förlamad)
								samt 8 skmås, 2 haost, 1 vigås, 1 sitär
				02-aug		13		förlamad juv käsnä, 3 röben, 1 phcar döda
								5 fimås + 2 förlamade, 2 vigås, 3 sitär
								5 skmås ad + 1 juv, 3 haost, 14 juv grtru döda
Björns båk	25	6759980	1776705	Summa	0	0	0,0%	25
				01-jul	0	0		
Gåshällan	55	6766610	1580061	Summa	0	0	0,0%	70
				28-jun	0	0		
				16-jul	0	0		bara 4 juv döda, trol tagna av havsörn

Bilaga 1.
Antal döda/sjuka adulta gråtrutar i Gästriklands skärgård 2006.

Per Aspenberg 2006-10-01

								skattat antal par förra året (2005)
Hela landskapet	**465**	par			**4**	**69**	**7,8%**	**595**
Namn på ön	**ant häck par**	**xkoord**	**ykoord**	**besöksdatum**	**ant sjuka**	**ant döda**	**% döda/sjuka**	**kommentar**
Orarna S		6729260	1582260		0	0		8
				30-jul	0	0		1 förlamad kustsnäppa
Storstensrabben	6	6731980	1582010		0	0	0,0%	8
				30-jun	0	0		
Båkharen	10	6732330	1581786		0	0	0,0%	9
				02-jun	0	0		
Ytterriskan	25	6736065	1583430		0	3	**6,0%**	35
				30-jun		3		plus min 5 döda juv
Gråskälsbådan	9	6735400	1590210		0	0	0,0%	10
				02-jun	0	0		
Skälstenarna	110	6735590	1591975		0	10	**4,5%**	175
	85			02-jun	0	0		Ingen landstigning
	110			27-jun		4		1 förlamad grågås, 1z+1d juv GRGÅS
	95			21-jul		6		sex nya plus 8 döda juv
Eggegrund	28	6736010	1595120	Summa	1	4	**8,9%**	30
				03—06 jun				
				20-jun				
				23—26 jun	1			1 ex i slutstadium Fyrön 23 juni
				10—12 jul		3		3 nya döda
				21—23 jul		1		1 ny död

Båkharen 2006 med skarvbon. Foto: Per Aspenberg.

Riksinventering av storskarv

2006

Per Aspenberg & Mats Axbrink

Två kustfågelarter utvaldes inför häckningsåret 2006 som svenska riksinventeringsarter; silltrut och storskarv. Resultatet från räkning av länets silltrutar redovisades i förra numret av denna tidskrift (Axbrink 2006 och Aspenberg 2006). Här har turen kommit till att beskriva den aktuella förekomsten av storskarv i länet.

METOD

Inventeringen drevs i första hand genom att hela kusten genomsöktes efter kolonier av häckande skarv. Särskild uppmärksamhet ägnades förstås åt de öar som tidigare utgjort häckningsplatser för storskarv (se bland annat Axbrink 1993, Aspenberg & Axbrink 1998 och Aspenberg 2005). I samband med kontroll av trutdöd genomletades större delen av kusten under maj och första delen av juni. De häckningsplatser som hittades under 2006 följdes upp med ytterligare besök fram till häckningssäsongen avslutats. Vid själva inventeringen av kolonierna användes den metod som utarbetats av SOF (Staav 2006). I princip innebär den:

Länets skarvar bygger i huvudsak sina bon direkt på marken. Foto: Maria Boström.

- direkt räkning av bon inne i kolonin
- boplatsval
- angivande av trolig orsak om (delar av) kolonin övergivits.

Som bekant förekommer störningar av skarvkolonier vilket ofta medför att kolonier med byggda, men övergivna bon, hittas. Därför räknades också hur många av bona som innehöll ägg eller ungar. Störningarna sker sannolikt oftast av människor, men även havsörnar kan störa kolonin i sådan grad att häckningen överges.

Den tidigare aktuella häckplatsen vid Hedesundafjärden (se Aspenberg 2003) besöktes också särskilt vid flera tillfällen under sommaren. Lokalen utgör den enda plats i länet där inlandshäckning av storskarv konstaterats. Det kan tilläggas att hela den del av Nedre Dalälven som är belägen i landskapet i praktiken blev besökt av ornitologer i samband med inventeringar av fiskgjuse inom detta område 2006. Det är ju kanske inte uteslutet att andra nya häckplatser i inlandsvatten kan ha etablerats i länet, men varken sökningar i fågelrapporteringssystemet Svalan eller förfrågningar hos lokala ornitologer har antytt att detta skulle vara fallet.

Ringmärkning av ungar genomfördes vid fyra av kolonierna under sommaren 2006.

Historik

Storskarven häckade sannolikt i landet längre tillbaks i tiden, men försvann och återkom i modern tid som reproducerande art först under 1940-talet vid Kalmar sund. Utvecklingen var till att börja med långsam, men från 1975 ökade populationen i Sverige explosionsartat från kanske 340 skarvpar till omkring 25 000 - 30 000 par under tidigt 2000-tal (http://www.sofnet.org). Det innebär alltså en tillväxt med en faktor om ungefär ett hundra!

Även i vårt regionala perspektiv har en snabb utveckling kunnat noteras. Storskarven rankades så långt som fram till år 1977 som en art där alla observationer från länet skulle skickas in till Lrk (dåvarande Rrk). Det kanske kan vara svårt att tro för fågelintresserade

Tabell 1. Utveckling av skarvkolonin vid Hedesunda, S.Färjsundet

År	Antal par	Kommentar
2001	minst 8 bon	Flygga ungar kunde konstateras under sommaren.
2002	ca 60 bon	Maxantalet bon inräknades 3 juni av LGu, som även räknade in 30 hägerbon.
2003	ca 80 bon	Lyckade häckningar.
2004	ca 90 bon	häckningen misslyckades i stort sett, men 40 par hägrar lyckades med häckningarna.
2005	inga häckningar	80-90 skarvar tidigt, försvann sedan, bara 5-10 par hägrar.

Data till sammanställningen ovan har hämtats från observationer gjorda av Sten Ericson, Per Aspenberg och Lars Gustavsson.

som inte var med på den tiden att det bara inrapporterades något tiotal obsar årligen i länet. I dagsläget har ju storskarven avancerat till att vara en av de arter som allra enklast och till största antalen kan räknas in vid ett besök i skärgården under tidsperioden april-september!

År 1993 var det dags för första dokumenterade häckningsförsöket i länet, vid Stor-Hällan söder om Jättholmarna (Axbrink 1993). Häckningskolonin utgjordes av 12 par. Bona var placerade direkt på marken, vilket har visat sig vara den överlägset vanligaste häckningsmiljön för skarvar i länet. Under åren har det gjorts ett flertal häckningsförsök på ön, men oftast med misslyckat resultat.

1998 kom det första häckningsförsöket i Gästrikland, vid Klubbstenarna. Minst 70 färdigbyggda bon sågs där i maj men någon gång i början av juni övergav alla fåglar kolonin.

I slutet av 90-talet etablerade sig ett större antal skarvar på klippön Fisket i Enångers skärgård och här kunde under 2000 och 2001 ett stort antal ungar komma på vingarna innan även denna ö så småningom övergavs. Ungefär samtidigt uppstod en koloni på ön Disan i Njutångers skärgård. Men även här blev kolonin kortvarig då lyckade häckningar bara konstaterades 2001.

Den första lyckade häckningen i Gästrikland hittades 2001 då minst åtta bon med ruvande fåglar uppehöll sig i hägerkolonin vid Hilsholmarna nära Hedesunda (Aspenberg 2001). Med andra ord stod en trädhäckande inlandskoloni för den första lyckade häckningen i Gästrikland. Kolonin vid Hilsholmarna fortsatte att växa fram till 2004, men 2005 hade skarvarna även övergivit denna ö. Se tabell 1.

I Söderhamns kommun började de första skarvarna att försöka etablera sig på Gråhäll utanför Skatön redan 2000 men efter flera år av misslyckade häckningsförsök så etablerade sig en större koloni här 2005. Häckningen blev nu lyckad med en mängd ungar.

Efter den misslyckade häckningen vid Klubbstenarna 2001 dröjde det till 2004 innan skarvarna åter försökte häcka vid Gästrikekusten. 2004 konstaterades 105 bon på Gåshällan utanför Gåsholma, dock med negativt häckningsresultat. Ett nytt försök 2005 resulterade i 165 bon med i huvudsak lyckade häckningar.

År 2005 bildades ytterligare en kustkoloni

Ringmärkning av skarvungar har visat på övervintringsområden i Västeuropa och Nordafrika. Foto: Per Aspenberg.

i Gästrikland, Nu vid liten holme intill Båkharen i Limö-området cirka 10 km öster om Gävle tätort. Totalt konstaterades 161 bon på marken och i buskar. Stora mängder ungar blev flygga. Även i Hälsingland etablerade sig skarvar på en helt ny koloni 2005. Det var på Sandreveln i Hudiksvallsfjärden där något hundratal par häckade såväl i träd som direkt på backen, i detta fall inte klippa utan sandstrand.

Vi kan konstatera att fram till 2006 års häckningssäsong hade större kolonier med häckning eller försök till häckning konstateras på åtminstone nio öar (fyra i Gästrikland och fem i Hälsingland) i länet. Några gånger har också har också enstaka påbörjade bon hittats på andra öar utan att häckningsförsöken betraktats som allvarligt menade.

Resultat

Vid inventeringen 2006 konstaterades storskarvar häckande i två områden i Gästrikland och på tre öar i Hälsingland. Inga helt nya häckningsplatser hittades, men kolonin vid Båkharen hade utökats och spritt sig till några omkringliggande småöar. Samtliga häckningar skedde längs kusten.

Den största kolonin var den kring Båkharen och visade sig detta år innehålla cirka 700 bon. Bona var spridda på tre småholmar. Dels räknades till 291 bon med ungar på en mindre trädlös holme vid Båkharen. Bona var byggda på marken eller i låga havtornsnår. Vidare fanns minst 375 bon med skarvar i träden på själva Båkharen. Slutligen hittades minst 50 bon på den lilla holmen Skräddarhällen, 600 meter ostnordost Båkharen. Vid tre besök från midsommar fram till 27 augusti på dessa öar kunde konstateras att mängder av ungar producerades i bona och uppenbarligen också att en stor andel av dessa uppnådde flygg ålder.

Det andra häckningsområdet i Gästrikland utgjordes av Gåshällan. Efter den framgångsrika häckningen 2005, visade sig inte resultatet bli lika bra ett år senare. Skarvarna sågs på bon i ett tidigt skede av säsongen och var fortfarande kvar i full styrka med minst 500 exemplar på ön den 16 maj, men lämnade då i stort sett genomgående tomma bon. Av ca 300 årsbon innehöll då endast två ett ägg vardera! Vad som egentligen fallerat på denna ö, som är belagd med landstigningsförbud, är svårt att sia om. Framför allt

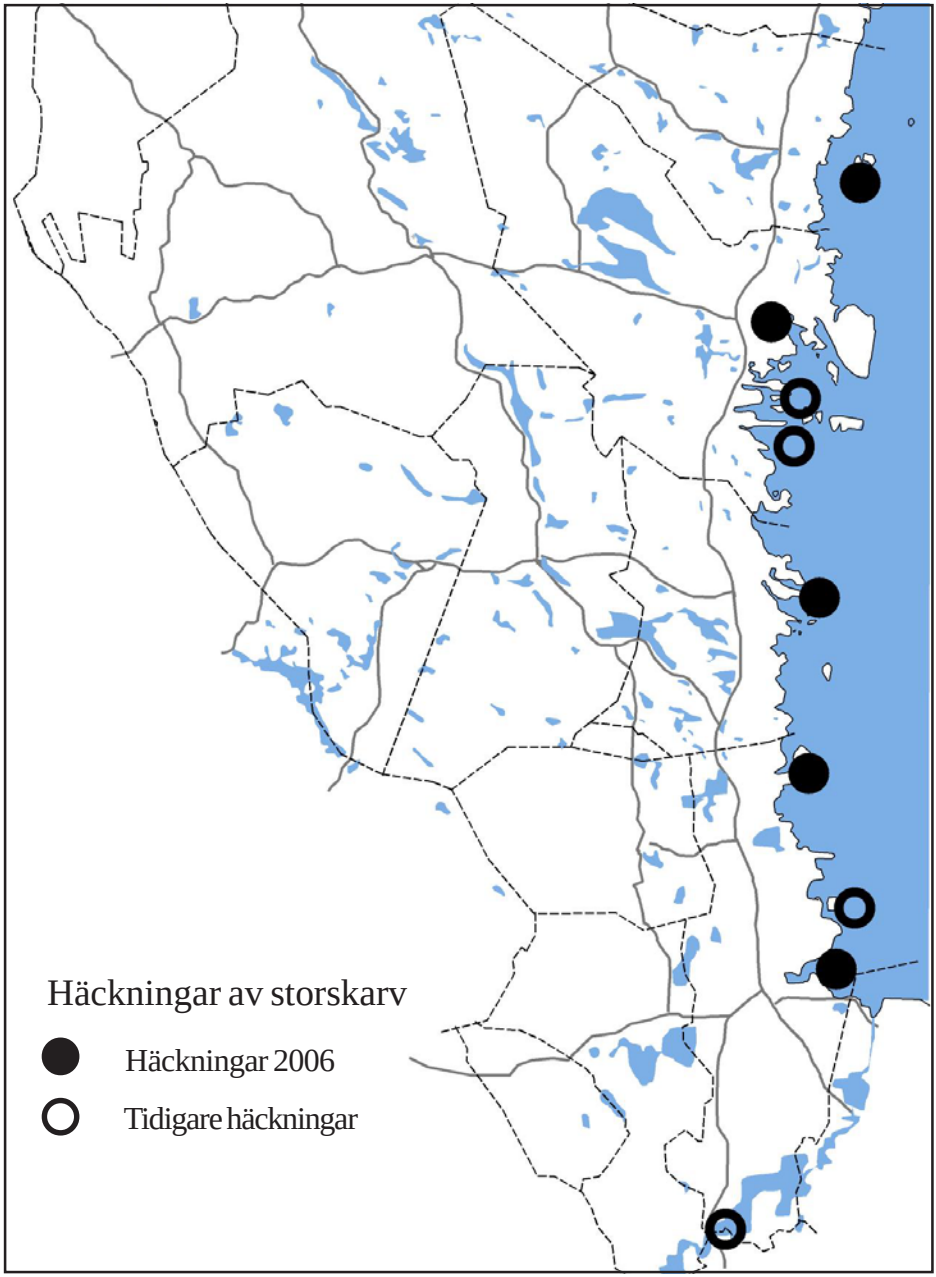
Häckningar av storskarv
Häckningar 2006
Tidigare häckningar

Tabell 2. Kolonier där storskarv häckade i länet 2006.

Häckplats	Antal par	Kommentar	Boplats
Båkharen m fl	minst 700 bon	Flygga ungar kunde konstateras under sommaren	Träd + mark
Gåshällan	ca 300 bon	Misslyckade häckningar	Mark
Gråhäll	ca 350 bon	Enstaka lyckade häckningar	Mark
Sandreveln	104 bon	Ca 15 par lyckades på Lilla Sandreveln	Träd + mark
Jättbågan	53 bon	Lyckade häckningar	Mark

är det höljt i dunkel i vilken mån mänskliga aktioner har inverkat på utvecklingen. En sak tycks dock säker, nämligen att lokalbefolkning uppgav att havsörnar ofta besökt platsen. Vid landstigning på ön kunde konstateras närvarande havsörn vid ett av besöken och dessutom rester av flera ungar av gråtrut som inte uppvisade de vanliga tecknen på trutsjuka utan såg ut att vara tagna och ätna av havsörn. Den 28 juni var skarvarna borta från ön och 20-30 urätna kadaver av adulta skarvar kunde enkelt letas upp bland bona. Mycket tydde sålunda på att kolonin utsatts för predation av till exempel örn eller mink. Inte heller vid besök den 16 juli fanns några storskarvar på själva ön.

En liknande utveckling som Gåshällan kunde konstateras vid Gråhäll 2006. Avståndsspaningar av Söderhamnsornitologer från Skatudden visade att stora mängder skarv befann sig på ön i början av säsongen. Vid inventeringen den 21 juni kunde dock konstateras att ägg bara fanns i några få bebodda bon, även om några hundra skarvar var kvar vid ön. Det fanns dock en stor mängd tomma bon och efter genomräkning kunde de noteras till cirka 350 st. Orsaken till att kolonin övergavs verkar snarare bero på mänsklig störning än störning från örn. De få bon som häckning så småningom genomfördes i låg nämligen svårtillgängliga för människa, men lättillgängliga för örn!

Vid kolonin på Sandreveln visade avståndsspaningar på ett måttligt intresse från skarvarna i början av säsongen, men i mitten av maj startade plötsligt ett stort antal fåglar att påbörja byggande såväl i träd som på marken. Vid det första besöket den 15 juni visade sig att på den Stora Sandreveln hade ett 60-tal bon byggs i träd, men redan nu var dessa övergivna. Dessutom hittades 44 bon på Lilla Sandrevelns sandstrand, men endast 15 st hyste ungar. En hel del tydde även här på att skarvarna hade störts trots att området är fågelskyddsområde. Vid senare besök på ön kunde konstateras att de fåglar som hade små ungar i juni i stort sett lyckades med häckningen.

På Stor-Hällan hade sedan den första etableringen 1993 nästan årliga häckningsförsök skett utan någon större lycka. Det var därför något överraskande att det 2006 hade blivit en koloni med 52 bebodda bon varav stordelen lyckades med sin häckning.

Även om det bara blev helt lyckade häckningar på två av fem områden i länet 2006 så kan konstateras att arten hade sin, ur ungproduktion sett, mest lyckade häckningsår hittills. Totalt konstaterades i runda tal 1400 påbörjade häckningar i länet, se tabell 2 ovan.

Mediedebatt

Aktualiserad bland annat av den mycket

Diverse grenar utgör byggmaterial i de flesta skarvbon. Foto: Maria Boström.

anmärkningsvärda spridningen av skarven i landet under senare tid har en livlig debatt pågått om dess eventuella menliga inverkan för fiske, rörligt friluftsliv osv. Nästan varje gång en skarvkoloni etablerar sig i någorlunda närhet till mänsklig boning tas frågan upp i mediedebatten. Händelserna vid skarvarnas nyetablering vid Båkharen kan tjäna som ett exempel:

Själva häckningsöarna är alla obebyggda, men belägna endast cirka 1,5 km från fritidshusområden vid Römaren och cirka 2 km från det populära utflyktsmålet Limön. Dagliga färjeturer avgår sommartid från Gävle till Limön och skärgårdsbåten passerar då endast ett par hundra meter från skarvkolonin. Den 18 maj fanns ett bildreportage i tidningen under rubriken ”Båkharen ödelagd av skarvar”. Per Aspenberg kontaktades av tidningsredaktionen och lämnade uppgifter om uppskattat antal bon. Även ansvarig tjänsteman på länsstyrelsen uttalade sig (enligt reportern) i dessa ordalag ”Det är ett jätteproblem att komma till rätta med skarvexplosionen” respektive om decimeringar: ”Ett sätt är förstås att picka ägg. Det ger i alla fall andningsuppehåll”.

Den 2 juli kunde man ta del av stort uppslagna insändare under rubriken ”Båkharen är nu en stinkande kloak” i de två största lokaltidningarna (Gefle Dagblad och Arbetarbladet). Tonläget andades inte kompromissvilja och argumentationsnivån var inte särskilt sofistikerad. I insändaren utnämndes också en av författarna till måltavla med goda råd som ”eller också får miljöpartiet med ”daggluringen” Aspenberg i spetsen börja sanera efter denna enormt stora olägenhet som drabbat Gävlebuktens få öar...”. Nya insändare följde, bland annat den 23 augusti med rekommendationer som ”..nu tycker jag att ”Daggluringen” ska sätta upp och bo i ett tält där på Båkharen, för då får han kanske nog av den parfym som han verkar tycka om från skarven.”

Under eftersommaren tog fiskare och stugägare kontakt med länsstyrelsens biologer som blev guidade på platsen av och därmed förevisade häckplatsen vid Båkharen. Lokalbefolkningen fick rådet att skicka in en ansökan om skyddsjakt och en sådan inkom också i augusti. Ärendet handlades och i början av september meddelades ett tillstånd till skyddsjakt innebärande att skarv fick skjutas i området. Någon storskarv blev dock inte avlivad i enlighet med detta tillstånd så vitt känt. Det finns säkert flera anledningar till detta. Medgivandet kom ju så pass sent att de flesta skarvar då redan lämnat häckplatsen. Processen med skyddsjakten blev därmed åtminstone år 2006 tämligen harmlös för skarvarna. I stort sett verkade de ju lyckas med sina häckningar och detta kan ju föranleda en tacksamhetens tanke till de personer som förargat sig över skarvarna (och i sämsta fall upplevt reell sanitär olägenhet av dem), men ändå försökt hålla sig till gällande regelverk genom att kontakta länsstyrelsen och ansöka om legala decimeringsåtgärder.

Situationen är helt annan inför våren 2007. Då kommer motståndarna till skarvarna att vara tidigt förberedda och det är angeläget att hanteringen av denna fråga också föregripits från myndighetshåll.

Frågan om storskarvens etablering är ett mycket hett diskussionsämne i skärgården och ständiga krav på decimering reses. Från GLOF:s sida har vi olika tillfällen påpekat att beslut om eventuell decimering måste bygga på en vetenskaplig grund, vilket tyvärr länsstyrelsens beslut inte alltid gjort. Vad det gäller inställningen från enstaka privatpersoner finns väl en del övrigt att önska i argumenteringen. Exempelvis är det ju självklart inte fågelskådarnas ”fel” att skarvarna etablerade sig på Båkharen. Snarare bör eventuell skuld läggas på dem som försöker driva bort arten från andra kolonier. Tyvärr

Tabell 3. Återfynd av ringmärkta skarvar.

Märkt	Plats	Funnen
000625	Fisket	009030 Tyskland, Oberbayern, skjuten
010619	Fisket	010929 Holland, Noord-Holland, f.död
010715	Disan	010915 Danmark, Själland, f.död
010722	Fisket	01 eller 02 Östergötland, Roxen, f.död.
010619	Fisket	030128 Frankrike, Marne, skjuten
050717	Gråhäll	051017 Öland, Gårdby hamn, f.död.
050706	Sandreveln	051028 Västergötland, Lödöse, f.död
050718	Sandreveln	051105 Tunisien, Rades, fastnat i nät, släppt
050717	Gråhäll	060220 Tyskland, Gera, f.död.
050705	Båkharen	051203 Bohuslän, Ljungskile, f.död
050705	Båkharen	051205 Frankrike, Pyrenees-Orient, Carmany, skjuten
050613	Gåshällan	051212 Schweiz, Thurgau, f.död
050717	Gråhäll	061028 Tyskland, Östfrisiska öarna nyligen död
060703	Storhällan	061011 Holland, Enschede nyligen död, trafikdödad

tycks så ske även på öar som ligger långt ifrån bebyggelse och där häckningen sker direkt på marken. Här finns alltså varken problem med luktolägenheter eller att skarvarnas träck dödar träd.

Flyttning

Under årens lopp har vi försökt utföra en del ringmärkning av skarvungar. Arten är förhållandevis lätt att få återfynd på och hittills föreligger 12 st som är av större intresse, se tabell 3 ovan.

Återfynden, och egna observationer, visar att majoriteten av storskarvarna lämnar oss redan i september och väljer övervintringsområden huvudsakligen i Västeuropa, men som synes även i nordligaste Afrika. Återfyndskörden från länet genererar också spår av den tämligen omfattande flyttningen rakt söderut mot Medelhavet över Europas inland (se även karta på Riksmuseums hemsida). De vinterfynd som görs hos oss tycks alltså ha sitt ursprung från andra trakter, troligen nordliga fåglar.

Referenser

Axbrink. 2006. Riksinventering av silltrut i Hälsingland 2006. *Fåglar i X-län* 37:36-42.

Aspenberg. 2006. Silltruten i Gästrikland 1971-2006 . *Fåglar i X-län* 37:43-50.

Aspenberg&Axbrink . 1998. Kustfågelinventering Gävleborgs Län 1997-98. *Fåglar i X-län* 29:132-174.

Aspenberg. 2002. Lyckad häckning av storskarv i Gästrikland. *Fåglar i X-län* 33:172-175.

Aspenberg. 2005. Häckningar av storskarv i Gästrikland 2005. *Fåglar i X-län* 36:118-125.

Axbrink. 1993. Häckande storskarv i Hälsingland. *Fåglar I X-län* 24:121-122.

Riksmuseums hemsida. http://www.nrm.se/images/18.e2e5d4710bf16ae8d480002250/storskarv.png

SOF:s hemsida. http://www.sofnet.org

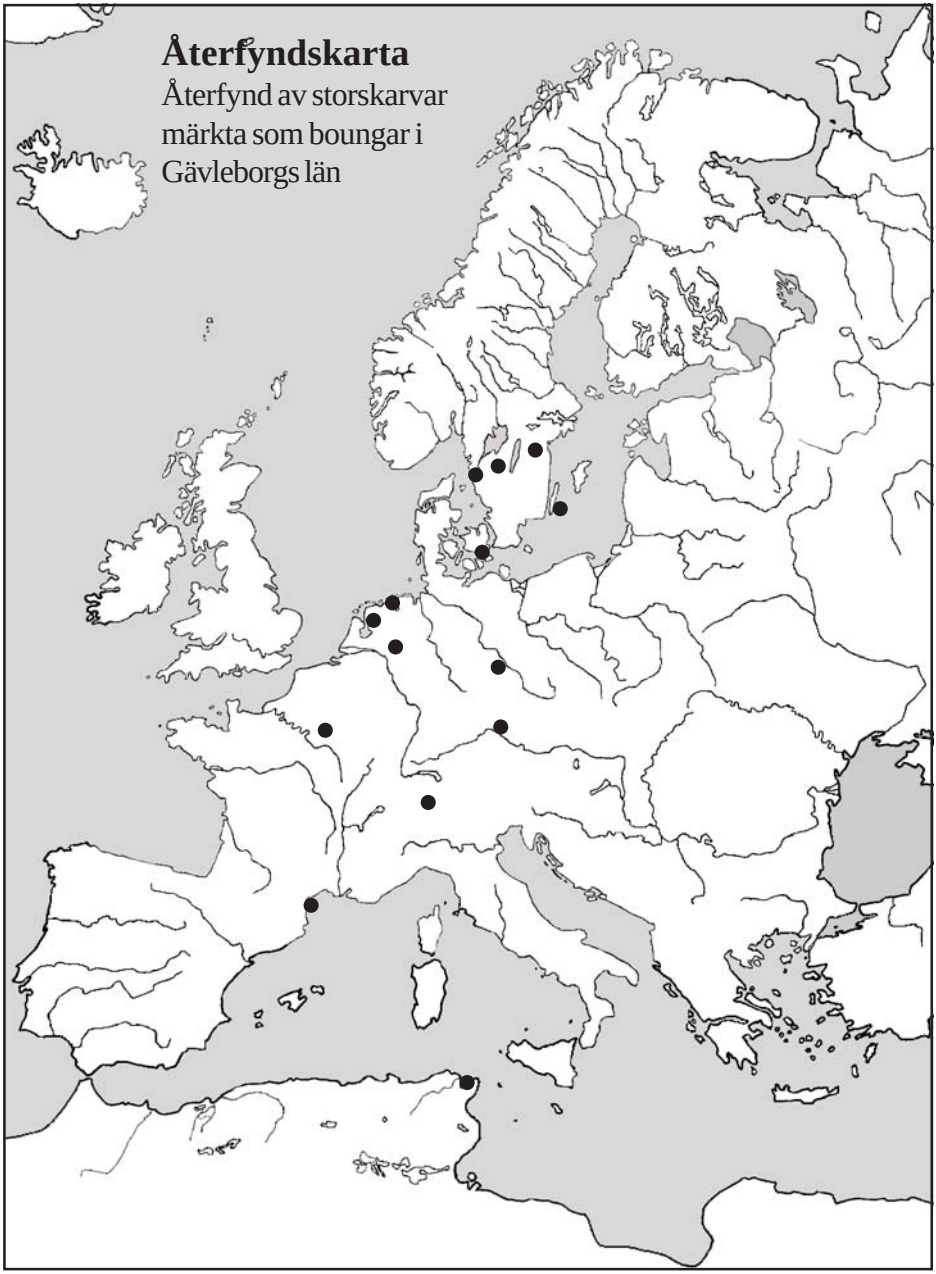
Återfyndskarta
Återfynd av storskarvar
märkta som boungar i
Gävleborgs län

Havsörn på ätel utanför Hudiksvall mars 2006. Foto: Lars G Lindström.

Örngruppens verksamhet

2004-2006

Per Aspenberg & Mats Axbrink

Projekt havsörn och GLOF:s örngrupp
I denna lägesrapport presenterar GLOF:s örngrupp uppgifter om arbetet med havsörnsprojektet i länet fram till häckningssäsongen 2006. Gruppen bildades formellt inom Gävleborgs Läns Ornitologiska Förening i mars 1976 och har nu hunnit verka i drygt 30 år. Verksamheten drivs i nära samarbete med projekt Havsörn i Naturskyddsföreningen.

Den primära arbetsuppgiften för örngruppen är att arrangera en fungerande stödutfodring vintertid riktad främst mot havsörn. Ett problem som måste lösas för att klara denna uppgift är förstås att få tag på giftfritt foder. Numera är hanteringen av slakteriavfall och skötseln av permanenta foderplatser omgärdade med stränga regler dikterade av EU. All vinterutfodring inom örngruppens regi har ordnats så att den följer

gällande regelverk. Efter att råvaruanskaffningen tryggats gäller att mest effektivt nå havsörnarna med matningen. Det handlar till exempel om att hitta ostörda platser helst i närheten av kända förekomster av arten. Gemensamma ansträngningar beträffande råvaruanskaffning och samordning gällande lämplig geografisk fördelning av matplatserna har varit två viktiga anledningar till ett samarbete mellan enskilda vinterutfodrare.

Örngruppen består av en kärna av ett litet antal ideellt verksamma medarbetare som var och en är ansvarig för ett geografiskt delområde med ett eller flera havsörnsrevir. Geografiskt täcker gruppen hela X-län (Gästrikland och Hälsingland) samt de delar av Uppland och Västmanland som ligger i Nedre Dalälvs-området och därutöver den anslutande kuststräckan inom Älvkarleby kommun i C-län. Örngruppen har som mål att:

- känna till varje häckande havsörnspar i regionen
- löpande dokumentera eventuell ringmärkningsstatus för individerna i paren
- dokumentera häckningsutfall för varje revir och år
- genomföra ringmärkning av alla producerade ungar
- bedriva utfodring med giftfri föda längs kustbandet och vid Nedre Dalälven

Vinterutfodringen

En normal utfodringssäsong berör månaderna november–april. Sedan 1985 har utfodringsvolymerna legat på ungefär likartad nivå. Total mängd utlagt foder per år har hamnat i storleksordningen 15-25 ton eller ibland något därutöver. De högre volymerna har huvudsakligen noterats under de senaste 10-12 vintrarna. En tendens från de sista åren är att de fasta åtelplatserna i allt högre grad kompletterats med temporära utlägg som upprättats för att få kontakt med specifika häckande par i de fall där det kännts särskilt angeläget att identifiera ringstatus. För senaste vintern (2005-06) handlade det om fem sådana mer tillfälliga matplatser vid sidan av de fjorton säsongstäckande. Grundprincipen har allt sedan starten varit revir-anknutna utfodringsplatser, men eftersom havsörnsparen blivit åtskilligt fler under de gångna 30 åren räcker numera inte gruppens resurser (till exempel foder) för att bedriva matning permanent i samtliga revir.

Avläsningar av ringmärkta örnar

I många år har ringavläsningar varit en central aspekt av vinterutfodringen. Totalt har hittills avlästs cirka 1025 olika ringmärkta havsörnsindivider av gruppen. Vintern 2005-06 ringnummer-identifierades 313 olika havsörnsindivider vid gruppens utfodringar. Ett stort antal av dessa sågs vid flera olika åtlar. Vinten 2004-05 var antalet sifferlästa havsörnar 309.

Som framgår av diagrammet på nästa sida har antalet av örngruppen avlästa örnindivider ökat markant under de senaste tio åren. Huvudskälet till detta är den stora ökningen i havsörnstammen totalt sett. När (enligt gruppens beräkningar) 55-60 procent av örnarna är försedda med färgringar med i fält avläsbara siffror innebär detta också stora möjligheter till avläsning av många besökande örnar. Den andra orsaken är att ansträngningarna från gruppens sida att verkligen läsa av ringnummert har ökat väsentligt. Vintern 2004-05 vistades gruppmedlemmar under 132 heldagar (från gryning till skymning) och 65 halvdagar (mest förlagda till långa vårdagar) i gömslen för att på närhåll studera örnringar. Senaste vintern ökade insatserna ytterligare till 135 heldagar och 108 halvdagar och då har inte

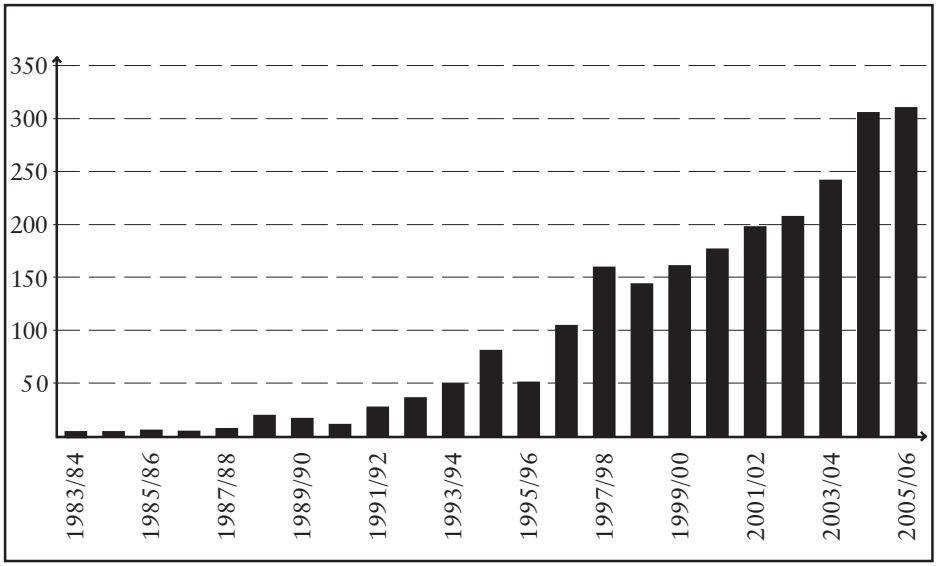

Fig 1. GLOF:s örngrupp. Antal lästa havsörnsindivider olika år. Diagrammet täcker säsongerna 1983-2006.

dubbelbemanning av dessa pass räknats in i summeringen.

Första österrikaren

Förknippade med ringnumren finns många intressanta livsöden, inte minst den långa historia som havsörnshanen H8007 haft inom gruppens område. Fågeln blev ringmärkt som bounge i Uppland 1976 (Aspenberg, Forsling & Helander 2006) och sågs sedan under en lång följd av år som revirhållare i Gästrikland. När den avlästes 11 april 2005 vid en ålder av 29 år var den, så långt nu känt, världens mest långlivade havsörn någonsin.

En annan inressant individ är BG-190 som omhändertogs vid Hadres i Österrike utan ring med bruten vinge i januari 2000, rehabiliterades och släpptes i april samma år med en radiosändare fastsatt på en stjärtfjäder. Efter några dagar tappades signalerna från den örnen bort då den passerat gränsen till Tjeckoslovakien. I december 2003 sågs örnen vid Nyland i Finland och 28 november 2004 hittades så samma örn vid en av gruppens åtlar. Här är det troligen frågan om en örn med hemort långt upp i Fennoscandia som under sin första vinter 1999-2000 flyttade ända ner till centraleuropa och kanske numera regelbundet passerar våra breddgrader på vår- och höstflyttning så som de adulta havsörnarna från nordliga områden gör.

Många kungsörnar

Även en del kungsörnar är ringmärkta och går att läsa av i fält. Så var fallet med fem olika individer (två svenska och tre finska) vintern 2004-05 och åtta (fem svenska och tre finska) senaste vintern. En av kungsörnarna som utnyttjade gruppens utfodring i december 2005 var försedd med satellitsändare och kunde därmed följas när den efter en veckolång vistelse vid en av örngruppens

En del av kungsörnarna har också numera färgringar avläsbara i fält som denna finska örn fotograferad i december 2005 av Bosse Forsling. Notera den välfyllda krävan.

dalälvs-åtlar fortsatte ned till ett mer permanent tillhåll i Norduppland. På vårvintern flög denna årsunge hem till födelsetrakten i gränsområdet mellan Jämtland och intilliggande norska fjäll. Vi får se om den återvänder till våra trakter kommande vinter.

Vintern 2005-06 medförde en glädjande ökning vad beträffar observerade kungsörnar vid matplatserna. Om man inbegriper även omärkta kungsörnar sågs så mycket som 75 olika individer. Av diagrammet nedan framgår därmed att utvecklingstrenden även för kungsörn nu börjar peka i positiv riktning vad gäller inräknat antal vid örngruppens åtlar.

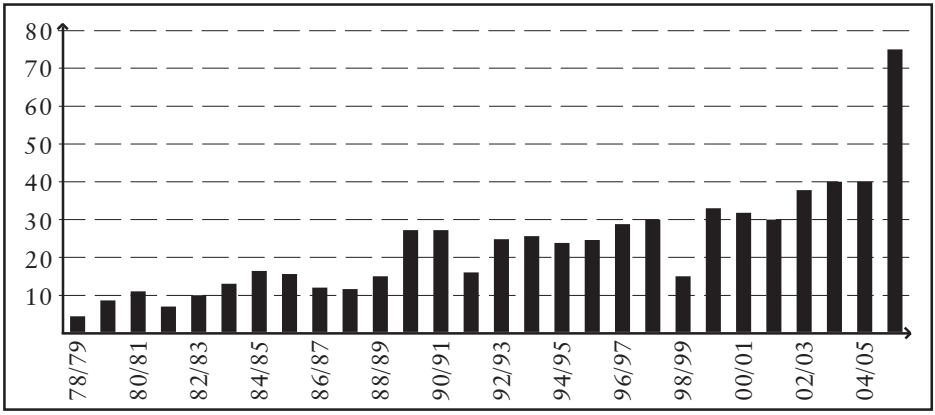

Fig 2. *GLOF:s örngrupp. Uppskattade årstotaler av kungsörnar observerade vid gruppens utfodringsplatser.*

Häckningsresultat för havsörn i regionen
Under våren-sommaren 2006 undersöktes 38 olika kända havsörnsrevir inom örngruppens område (Hälsingland-Gästriland-Älvkarleby kommun i Uppland). Häckningsförsök kunde konstateras i 34 av reviren där 29 av dessa ledde till lyckade häckningar. I dessa producerade örnarna totalt 38 flygga ungar. Motsvarande siffror för häckningssäsongen 2005 var 36 undersökta revir där häckningsförsök gjordes i 33 av reviren och 23 av dessa resulterade i lyckade häckningar. Antalet producerade flygga ungar år 2005 blev så pass många som 37. Andelen lyckade häckningar ökade från 70 procent 2005 till fantastiska 85 procent år 2006. Men i gengäld minskade antalet ungar per lyckad häckning från i genomsnitt 1,6 till endast 1,3 häckningssäsongen 2006. Siffran 1,3 är med nationella mått mycket låg och får betraktas som signifikant mot bakgrund av de många häckningar som utgör dataunderlag.

I en frisk havsörnspopulation vid Östersjökusten har beräknats att det föds 1,8 ungar per lyckad häckning (Gerderhag&-Helander 1988). Det har under en följd av år varit så att vi inom länet inte lyckats komma upp i en sådan nivå. Som en orsak till detta har föreslagits att de relativt höga nivåer av klororganiska miljögifter som finns i havet skulle vara orsaken till det dåliga resultatet. Dock måste man konstatera att andel par som lyckas med häckningen, i år alltså hela 85 procent, inte ger stöd för en sådan slutsats. En mer rimlig koppling är en födobrist som gör att örnarna bara kan föda en unge i många av våra revir. Exempelvis är det ju så att den lappländska havsörnspopulationen får betydligt färre ungar per lyckad häckning. Orsaken till detta har angetts vara födobrist (Gerdehag&Helander 1988). Att det skulle råda födobrist likt lappländska insjöar i våra havsörnas fiskevatten finns det dock lite som tyder på. Inte heller har ju de nedgångar av abborre och gädda som konstateras längs Smålandskusten alls visat sig hos oss. Orsaken till det låga antalet ungar per lyckad häckning hos länets havsörnar känns idag som en av de viktigare frågorna för havsörnsgruppen att få svar på.

Ekonomiskt stöd från länsstyrelsen
Medlemmarna i örngruppens använder en stor del av sin ideella arbetstid på att hämta

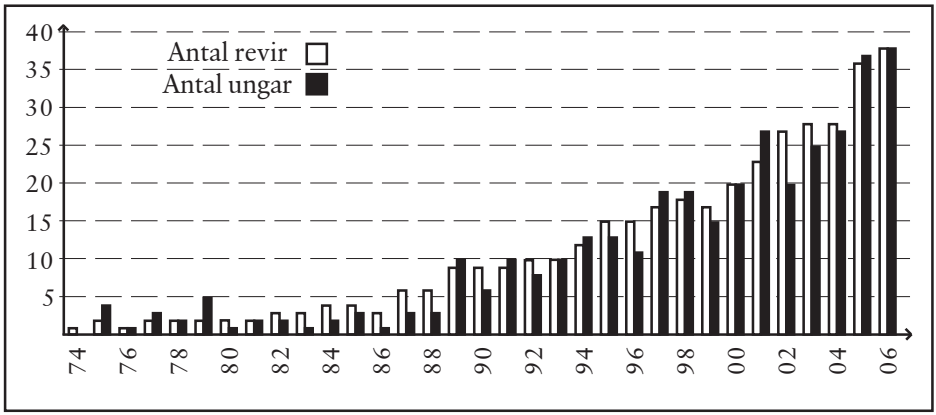

Fig 3. GLOF:s örngrupp. Utvecklingen för de av gruppen kända häckningarna av havsörn samt antal där producerade ungar åren 1974-2006.

och transportera ut slakteriavfall till matplatserna. Under säsongen 2004-05 bokfördes 1510 körda mil med släpvagn, till vilket tillkommer många mer mil för tillsynsresor vid de utlägg som görs minst en gång per vecka. Senaste vintern 2005-06 kördes ca 1400 släpvagnsmil. I detta samanhang bör det påpekas hur viktigt för gruppens stimulans det varit med det ekonomiska bidrag som utgått från Miljövårdsenheten på Länsstyrelsen i Gävleborgs län.

Referenser

Aspenberg, Forsling & Helander. 2006. Gammal man gör så gott han kan. *Vår Fågelvärld* 65:18-19

Gerdehag, P & Helander, B. 1988. *Havsörn*. Bonnier Fakta Förlag AB, Stockholm.

En av de många örnungar i länet som 2006 var ensamma utan syskon. Foto: Åke Englund.